

Anton Sovrè:

Rimske starine v Ptiju.

Pramati današnjemu Ptiju je bila keltska naselbina, ki je nastala kakih 350 let pr. Kr. na ozemlju vasi Hajdine, ležeče ob desnem bregu Drave, 2 km zapadno od mesta. Življenje in razvoj prvotnega selišča ogrinja temo; edina priča o njem je nekaj bore izkopin. Svitati se počne šele tik pred začetkom krščanske vere, ko je gladni rimski imperializem pogoltnil tudi naše kraje. Za osvojevalnih vojnih operacij kasnejšega cesarja Tiberija v letih 15—9 je dobila Poetovio — tako je bilo kraju ime — nemara stalno taborišče; okoli njega so si postavili rimski branjevci, obrtniki in veterani preproste lesene domove ter se strnili z domačim keltsko-panonskim občestvom v skupno naselbino, ki je bila zametek poznejšemu živahnemu provincialnemu mestu. V zgodovini čitamo prvič o Ptiju pri Tacitu, ki pripoveduje, da je imela 1. 69. po Kr. trinajsta legija s priimkom Gemina le-tu svoj zimovnik, da so se zbrali pri njej poveljniki obdonavskih posadk na znamenito vojno posvetovanje — Poetovionem in hiberna tertiae decumae legionis convenerant —, kjer so sklenili ponuditi svoj meč Vitellijevemu tekmeцу Vespasianu, dalje, da so krenili s svojimi četami iz Ptija preko Alp v Italijo in pomagali pri Cremoni poraziti Vitelliance, Vespasianus je podelil naselbini municipalne pravice, cesar Trajanus pa ji je dal ob početku 2. krščanskega stoletja uradni naziv Colonia Ul-pia Traiana Poetovio.

Ugodna za razvoj starega Ptija je bila njegova lega ob stočišču važnih prometnih prog. Proti severu je držala cesta iz Ptija prav do Dunaja, proti severovzhodu do Pešte, proti zapadu prek June na Celovec, niz Dravo pa skozi Osijek v Mitrovico. Dravska pot se je cepila v Ptiju od reke v notranjost, držeč prek Trojane v Ljubljano, odtod pa skozi Oglej v Italijo. Zato je bilo v Ptiju blagovno prekladišče, izza 2. stoletja pa še osrednji carinski urad za vso Pannonijo. Mesto je imelo potemtakem živahen promet. Rodovitna okolica ga je kakor še danes zalagala z naravnimi pridelki. Po prisojnih holmih Slovenskih goric in strmih rebréhaloških je že v tistih časih uspeval vinski trs. V mestu samem se je lepo razvijala industrija in obrt. Žgali so zlasti izborno opeko, iz marmorja pa, ki so ga lomili na bližnjem Pohorju, so klesali za javne zgradbe stavbne kose, stebre, oglavja, frise itd. Kazno je, da so izdelovali tudi volneno in sukneno blago. Prosluli Diokletianov maksimalni

cenovnik iz l. 301. omenja namreč med drugimi predmeti, ki jim predpisuje ceno, tudi nekako oblačilo, imenovano prav po mestu Ptiju.

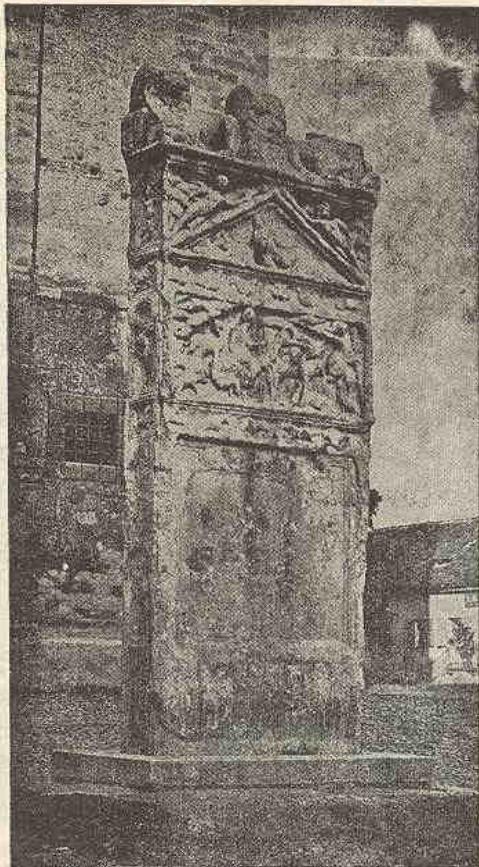
Ob koncu 2. stol. so nastopili za Ptuj nemirni časi. Notranji razpori v rimski državi in sprotne borbe vojaških cesarjev so povzročile kretanje velikih armad po cesti, ki je vezala prek Ptuja vzhod in zapad. Barbarski sedje so zmeraj oblastneje trkali Rimcu na vrata, pritiskajoč prek Donave, zlasti na Pannonijo in Norikum. V tistih časih je imela Poetovio pač preneke krati vojaške čete za neljube goste. Zadnja zgodovinska vest o Ptiju je vezana z znamenito bitko na Ptujskem polju leta 388., ko si je priboril cesar Theodosius v krvavi borbi proti usurpatorju Maximu pot v Italijo. Znano je, kako slovesno ga je sprejela ob tej priliki Ljubljana.

Kar vemo o nadaljnji usodi rimske kolonije Ptuja, je zgolj sklepanje po izkopih. Te pričajo, da je bilo mesto na pragu med 4. in 5. stol. uničeno po Gotih, in da so le-ti nekaj časa prebivali na njegovih ruševinah. Kaj je bilo dalje, kdo ve? Vsekakor pa je prebilo mesto tudi burno dobo ljudskega preselevanja; še hunske kopite ga ni docela pogazilo. Saj je bil poslednji zgodovinski cesar Romulus Avgustulus (476) sin Ptujčanke. Seveda ni ostalo po nekdanjem cvetočem mestu drugega nego skromna naselbina in ime. Oboje je prešlo v 6. stol. v last novemu gospodarju — Slovanom.

Zanimanje za stare spomenike v Ptiju — seveda le one, kar jih je bilo ostalo nad zemljo, se je zbudilo že v 16. stol. V novejši dobi pa si je stekel za njih ohranitev posebne zasluge ptujski župnik Simon Povoden, ki je dal l. 1830. okoli cerkve raztresene kamne zbrati ter zidati v stolp mestne župnijske cerkve. Sistematsko raziskovanje in odkopanje pa je pričelo šele Muzejsko društvo, ustanovljeno l. 1893. Prvi veliki uspeh novega društva v zvezi z graškim deželnim muzejem je bil odkop obširnega rimskega grobišča pri Gor. Hajdini, ki ga je zasledil zelo zaslužni profesor Ferk. Med nadaljnjenim prekopanjem so našli l. 1898, 1901. dve Mithrovi svetišči, od katerih stoji eno še danes na mestu, prekrito z zaščitno zgradbo, ki ga čuva pred vremenskimi nezgodami. L. 1913. so ugotovili rimski most prek Drave in odkrili tretji, sicer najmlajši, zato pa največji mitrej na Gor. Bregu. Tudi ta je dobil zaščitno streho. Spominski kamni in drugo v njem je nameščeno danes po večini tako, kakor je stalo odkraja; zato obiskovalcu ni težko, ustvariti si pravilno sliko o teh nekoč po vsej rimski državi tako razširjenih bogočastnih prostorih.

Mithrova religija je iranskega izvora. Prepojena s semitskokaldejskimi ter grškimi elementi se je razširila v 1. stol. po Kr. tudi pred vrati rimske države. V Ptiju so jo uvedli vojaki in cesarski sužnji ter oproščenci, ki so služili le

tam kot carinski upravniki. Ti so bili vobče poleg trgovcev njeni najgorečejši pripadniki in razširjevalci. Kajti Mithras je princip svetlobe, bog nizkih in teptanih, dobrotnik človeštva in odrešenik ter največji zavetnik resnice, ki pomaga pravičnemu v večni borbi med dobrim in zlom, brezbožnega pa ka-

Tako zvani sramotni kamen.

znuje. V njegovem občestvu ni bilo razlike stanu in rodu: bodi suženj, bodi svobodnjak, vsi so bili bratje. Res je njegov dogmatski sistem razločeval sedem stopenj posvečencev, ali vstop v nje ni bil odvisen od socijalnega staleža, temveč le od tega, kako je ta ali oni prebil trde obredne preizkušnje. Kaj ču-

da torej, da se je tako, najširšim slojem ustrezače verstvo v mogočnem poletu razširilo po vsej rimski državi in da je bilo krščanstvu nevaren tekmeč.

Mithrovi obredi so se opravljali v prirodnih votlinah ali v špiljasto obokanih podmolih, ki so bili vsaj deloma pod zemljo. To pa v spomin na Mithrovo najodličnejše dejanje za njegovega poslanstva na zemlji: zákol svetovnega bivola, ki ga je opravil Mithras po ukazu Zeusaahuramazde v votlini ter izvršil stvariteljni čudež: iz bivolovskega trupla se je porodil nov svet rastlinstva in živalstva, nemara tudi človek.

Notranjost Mithrovih svetišč je bila tipična: poglobljena srednja ladja, na vsako plat ob podolžni steni malce vzvišen okrajek, ob sprednji steni na sredi pa oltar in nad njim obredni relief, predogujoč omenjeni bivolji zakol. Tu se je shajalo občestvo okoli 15. dne vsakega meseca k božji službi. Teden so osvetljevale pestro poslikano oltarno podobo oljenke, ostali prostor pa plamenice. Izmed vernikov so klečali tisti, ki še niso prebili prvih obrednih preizkušenj, v pridvoru pred odprtimi vrati, posvečenci nižjih stopenj na obeh obkrajih, višje stopnje pa v srednji ladji. V najsvetejše t. j. prostor pred oltarjem, je smel le duhovnik, ki je bil v najvišjem činu sedmih stopenj posvečenja in je nosil pridevek oče. Tudi ostale stopnje so imele svoja imena, takoj n. pr. krokar, grif, lev, vojak itd. Zanimivo je, da so prihajali verniki k obrednim daritvam maskirani, vsakdo v maski svoje stopnje, torej kot krokar, lev itd., kar je razvidno z lepo ohranjenega reliefsa iz mitreja v Konjicu v Bosni. Med službo božjo se je vršilo tudi nekako obhajanje s kruhom in vinom. Ženskih Mithrovo verstvo ni sprejemalo.

Najzanimivejša arheološka posebnost iz rimskega Ptuja je Mithrovo svetišče na Gor. Bregu. Če stopiš skozi vrata, je prvo, kar ti pade v oči, velika kultna podoba na čelnih steni, ki pa na žalost ni originalni relief — od tega se je ohranilo le nekaj bore drobcev —, temveč na presno slikan posnetek, ki ga je dalo Muzejsko društvo napraviti po celotno ohranjenem relifu iz mitreja v Osterburkenu na Badenskem. Mithras, mlad mož orjaške postave kleči z levo nogo na hrbitu bivola, ležečega z zadnjim koncem na tleh, ga drži z levico za nozdrvi, z desnico pa mu zasaja nož v lopatiko. Proti rani se zagaja pes in vzpenja kača, da bi lokala sveto kri. V moda grize bivola škorpijon, simbol Ahrimana, principa teme, ki skuša uničiti življenjsko silo. Bivolji rep se cepi v tri žitne klase, simbol rodovitnosti. Ob vsaki strani stojita dva mladiča. Kautes z dvignjeno, Kautopates s povešeno plamenico, simbol začetka in konca, jutra in večera, rojstva in smrti. Ta dva tvorita z Mithrom

sveto mithrovsko trojico. Okrog centralne upodobitve teče okvir, sestavljen iz medaljonov, ki vsebujejo uprizoritve iz Mithrovega življenja na zemlji.

V srednji ladji stoji na raznih mestih več prav lepih kamnitih posvetilnih oltarjev z napisimi, po katerih se da sklepati, da je bilo svetišče postavljeno za časa cesarja Galliena (260—268) od vojaških čet, ki so imele tedaj mimogrede svojo garnizijo v Ptiju. Največji oltar je postavil poveljnik teh čet, general Aper — Deo Soli Invicto Mithrae pro salute domini nostri Gallieni pī felicis invicti Augusti —, torej nezmagljivemu bogu solnca, Mithri, za bla-

Notranjščina mitreja na Gor. Bregu z moderno *(slikano)* obredno podobo.

ginjo svojega cesarskega gospoda Galliena, blagega, srečnega, nepremagljivega Augusta. Poleg drugih upodobitev nosi ta oltar na desni stranici prizor, predstavljajoč Mithra kot dobrotnika človeštva, ko baš izstreljuje žejnim ljudem s puščico vodo iz skale. Pred njo kleči človek, ki streže z rokama curek, da bi se pokrepčal, drugi objema in poljublja rešitelju iz sile koleno v znamenje hvaležnosti. Prizor frapantno spominja na Mozesov vodni čudež.

Skrbno izdelan in po večini lepo ohranjen je majhen marmornat oltar, posvečen zopet Mithri za blaginjo pisarniškega ravnatelja in uradništva zgoraj omenjenih čet t. j. dveh legij, ki sta se imenovali cesarju na čast Gallienae, namreč V. Makedonska in XIII. Gemina. Precej poetičnega čara vsebuje kamen, ki predstavlja Mithrovo rojstvo. Iz krša se poraja mali Mithras z nožem v desni, s plamenico v levi. Kautes in Kautopates vlečeta novorojenega za lehti iz skale. Na kamenju zgoraj leži udobno zleknjen bradač, gorski bog, in opazuje nenavadni prikaz pod seboj. Z leve zgoraj prihaja Victoria; v iztegnjeni levi je držala nekoč bržda poslikan venec, da bi venčala novorojenčka. Osnovatelj prizora je imel gotovo slovite predloge božanskih rojstev pred očmi, n. pr. Aphrodito, ki jo dvigajo nimfe iz morja. Posvetilo je bilo namenjeno blaginji štabnih uradnikov že imenovanega generala Apra. Izmed drugih le-tu stoječih kamnov naj omenim še nizko obhajilno mizo, doprsni kip ženskega boštva s polnim vratom in strogim licem, predstavljajoč bržda Kybelo, ter marmornato, proti vrhu zožujočo se ploščo z napisom: Soli Invicto Mithrae Sextus Vibius Hermes Augustalis coloniae Uliae Traianae Poetovionensis signum argenteum cum base sua dono dedit cum suis, patre prostante Lucio Vernasio Heraclida: Sextus Vibius Hermes, svečenik za kult cesarjevega genija v Trajanovi naselbini ptujski, je postavil s svojci nezmagljivemu solnčnemu bogu Mithri srebrn relief s pripadajočim podstavkom, ko je bil Lucius Vernasius Heraclida višji duhovnik Mithove verske občine. Srebrnega relifa ni več, vidi se le izdolbeno mesto, kjer je bil nekoč pričvrščen.

Kot velika radost zaslubi omembu še neka skulptura, ki stoji v najstarejšem ptujskem mitreju na Sp. Hajdini. Je to tako imenovani transitus, sveti prehod, predočajoč v celiem klesan kip Mithre, ki nosi bika na hrbtnu, držeč si ga za zadnje noge opativ preko ram. Po legendi je bivol Mithri ušel, končno ga je pa vendar užugal ter ponesel po poti, posuti z raznimi ovirami, v votlino, kjer ga je zaklal. Kip je izklesan v tretjini naravne velikosti iz enega kosa z močnim steberistem podstavkom. Mithras je upodobljen kot mlad atlet v perzijskih hlačah in kratki tuniki z rokavi ter s phrygijsko čepico na glavi.

Izmed spomenikov okoli mestne cerkve in na samem stoječega stolpa vzbuja največ pozornosti kakih 5 m visok kamen z dvema vsak sebi sedečima levoma na vrhu. Ljudstvo mu pravi „pranger“, ker so priklepali v prejšnjih časih zločince obenj ter jih javno postavliali na sramoto. Druga označba zanj je Orphejev spomenik, to pa po glavnem relifu nad napisnim poljem. Tu sedi pravljični glasbenik in pevec Orpheus, ubirajoč strune na plunki, okoli njega pa so zbrane živali, ki jih je privabila očarljiva melodija: na desni vol, jelen,

lev, slon, lisica in podlasica, na levi velblod, jagnje, merjasec. Na skalnatem oboku nad sceno vidiš na desni strani opico, pišče in goloba, na levi kačo, gos in neko ptico. V trikotnem zatrepu nad to skupino sedi s hrbrtom navzven napol naga Aphrodita, ki objokuje mrtvega Adonida, ležečega pred njo. Pod napisnim poljem komaj da se še rahlo vidi prizor, kako stoji Orpheus s plunko pred vladarjem podzemlja, Plutonom in Proserpino, ter prosi, naj mu vrneta mlado ženo Eurydiko, ki mu je umrla zbog gadjega pika. Napis je do kraja uničen. Razločno se čita le še zlog „dec“ od besede decurio, kar bi pomenilo mestnega svetovalca. Kamen je bil torej krasen nagrobnik odličnemu, bogatemu mestnemu očetu. Postavljen mu je bil nemara v 2. stol. po Kr.

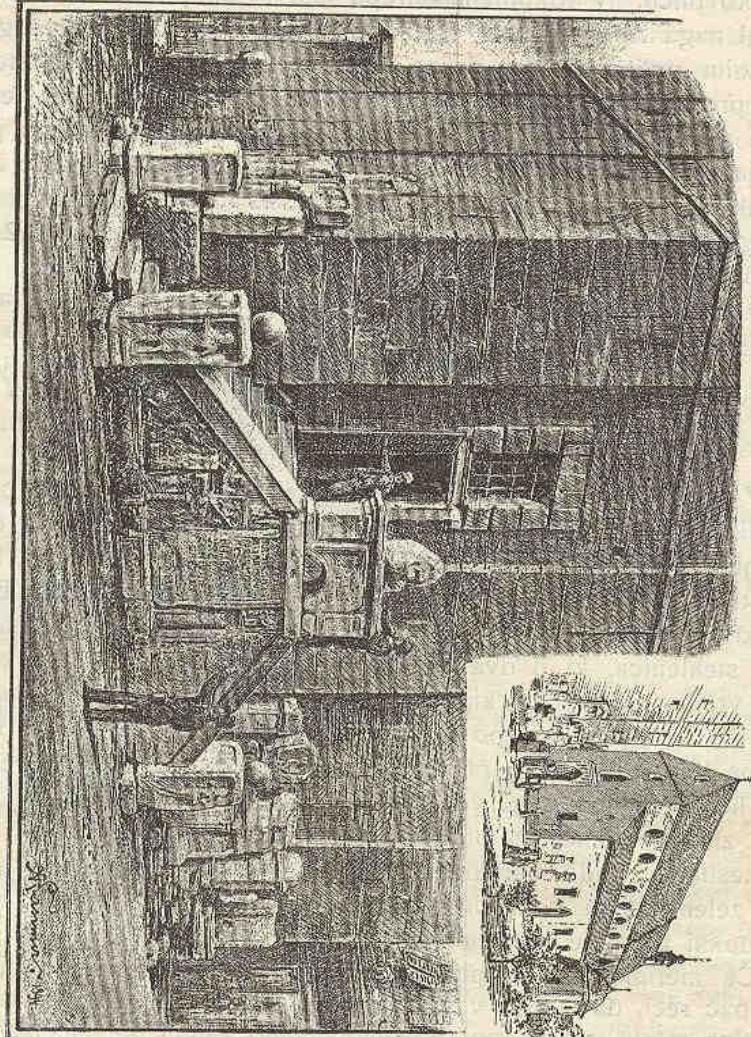
Muzejski lapidarij hrani veliko množino nagrobnih stel, sarkofagov, med njimi v resnici lep sarkofag legijonarja Fannija Florentina, krasno votivno aro Juppitru za blaginjo cesarja Septimija Severa, velik torso kipa nekega imperatorja, čedne vzorce muzivnih tlakov iz rimskih vil, zbirko najrazličnejše rimske opeke, več kamnov rimskih ročnih mlinov, relieve tako imenovanih dojnic, h katerim so se zatekale žene ob urah poroda, krne Mithrovi kulniti podob in množino drugih interesantnih predmetov.

V oddelku za drobne najdbe utegneš občudovati precej popolno zbirko glinenih oljenk z reliefi na pokrovih in označbami tvrdk na dnu. Bogata je tudi zbirka lončene posode, nekatere v prav prikupih oblikah, ter pladnjev, čaš in skodelic iz rdeče, tako zvane sigillatne ter črne gline. Elegantne so oblike razne steklenice; v oči ti padajo balsamariji, ostanki znamenitih millefiori čaš, steklenica, ki ji dva delsina tvorita roče, čaše gubanke in drugo. Omembe vreden je bronast kipek Herkulov, masiven bronast krokar in obložek mečenih nožnic s prelepo figuralno ornamentiko. Pogled v budoarje rimskih gospa ti odpira zbirka raznih toaletnih predmetov, lasnic, igel, glavnikov, pušic za ličilo, stekleničic za vonjave, kovinskih zrcal ter nakita, n. pr. ovratnic, nalehnic, zlatih prstanov in obeskov. Zbirka vsebuje tudi nekaj steklene posode iz kesnejše, hudo barbarizirane dobe, kar se pozna po slabši kvaliteti umazano zelenkastega stekla in nič kaj lični obliki. Pozabiti ne smemo vzorno urejene, dokaj popolne numizmatične zbirke.

Če merimo najdbe ptujskega muzeja z merilom pokrajinskih zbirk, moramo pač reči, da sodijo v vrsto najlepših muzejev, kar jih premorejo naša provincialna mesta, ter da po pravici vzbujajo zanimanje znanstvenega in laičnega sveta. Razveseljivo in za nadaljnji razvoj pomembo je, da se je društву baš ob petintridesetlenici njegovega obstanka posrečilo dobiti za svoje zbirke primerne prostore v nekdanjem dominikanskem samostanu, ki je po svoji notranji arhitekturi sam znamenita posebnost neocenljive umetnostne vrednosti.

folio vero

msteckes 14-10-06 20
cont has an analog in swiss unique instab as title above that includes
var misspelling

Rimski spomeník o b mestnem stožku, u kotu prošijska cerkev.